

До спеціалізованої вченої ради Д 08.120.01

Вищого навчального закладу

«Університет імені Альфреда Нобеля»

ВІДГУК ОФІЦІЙНОГО ОПОНЕНТА

**доктора економічних наук, професора
Смерічевського Сергія Францовича**

**на дисертаційну роботу Чуприни Наталії Миколаївни
за темою: «Еколого-орієнтований розвиток хімічних підприємств:
методологія та практика»,
подану на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук
за спеціальністю 08.00.04 – економіка та управління
підприємствами (за видами економічної діяльності)**

*Актуальність теми дисертаційної роботи та зв'язок
з науковими програмами*

Сучасні дослідження у сфері еколого-орієнтованого розвитку виробництва демонструють необхідність у зниженні негативного впливу промисловості на навколишнє природне середовище і вимагають переорієнтації діяльності вітчизняних підприємств у напрямі екологічної відповідальності, збільшення обсягів в екологобезпечні та енергоефективні технології. Важливість еколого-орієнтованого розвитку відображено в програмах та деклараціях міжнародних організацій (зокрема, Програма ООН з навколишнього середовища (ЮНЕП), Організація економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР)), дослідженнях вітчизняних та закордонних науковців.

У сучасних умовах господарювання промислові підприємства, а особливо підприємства хімічної галузі, потребують оновленого, більш екологічного підходу до формування якості готової продукції, та технологічного процесу в цілому. Ці обставини формують перехід підприємств до еколого-орієнтованого розвитку, який обумовлений

потребами сучасного споживача та екологічною ситуацією, яка склалася на сьогоднішній день не лише в Україні, але й у світі в цілому. Зазначене спонукає промислові підприємства до пошуку нових інструментів та механізмів управління, які сприятимуть переходу до еколого-орієнтованого розвитку. Тому виникає необхідність в подальшому дослідженні екологічної складової в системі управління еколого-орієнтованим розвитком підприємства. Представлена дисертаційна робота є важливим етапом в розробці методологічних та практичних засад забезпечення еколого-орієнтованого розвитку хімічних підприємств має значне наукове і практичне значення, що обумовлює актуальність дисертаційного дослідження.

Дисертація виконана відповідно з планом фундаментальних наукових досліджень економічного факультету ДВНЗ «Український державний хіміко-технологічний університет»: «Управління матеріалопотоками в логістичних системах хімічної промисловості» (номер державної реєстрації 0112U004342), автором запропоновано критерії формування кластеру як інструменту підвищення конкурентоспроможності хімічних підприємств; «Визначення оптимального варіанту логістичних потоків підприємств хімічної промисловості» (номер державної реєстрації 0116U001714), автором встановлено взаємодію антикризового управління елементів системи та її екологічної складової; «Дослідження закономірностей розвитку хімічної промисловості України» (номер державної реєстрації 0119U002320), де автором визначено особливості управління хімічними підприємствами на засадах еколого-орієнтованого розвитку.

***Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій,
сформульованих у дисертації***

Висновки та рекомендації, які містяться в дисертаційній роботі, достатньо обґрунтовані, опрацьовані в повній відповідності до мети і завдань, предмету і об'єкту дослідження, базуються на загальнонаукових

положеннях економічної науки і результатах наукових досліджень, їх узагальнень, критичному осмисленні наукових праць вітчизняних вчених широкого кола, пов'язаних з формування управлінського забезпечення еколого-орієнтованого розвитку хімічних підприємств. Наукові положення, висновки та пропозиції, базуються на дослідженнях економічної теорії, фундаментальних положеннях організації виробництва, менеджменту та маркетингу, що викладені в українських і зарубіжних наукових працях, законах України, Постановах Кабінету Міністрів України, даних Державної служби статистики України, Української асоціації маркетингу, міжнародних економічних організацій, а також матеріалах власних досліджень.

Достовірність наукових результатів, висновків та пропозицій які, отримані в ході дисертаційного дослідження, підтверджені апробацією матеріалів на міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференціях за профільною тематикою та переліком опублікованих праць дисертантки.

Висновки та пропозиції, які наведені в роботі є досить логічними та виваженими, що надає можливість висвітлити їх основні теоретичні положення та практичні рекомендації отриманих результатів.

В дисертаційному дослідженні авторкою використані загальнонаукові методи пізнання об'єктивної природи економічних явищ і процесів, які визначають формування сучасних систем управління еколого-орієнтованим розвитком хімічних підприємств для підвищення їх конкурентоспроможності. Зокрема, необхідно виділити, метод аналізу та синтезу, наукових узагальнень, єдності історичного і логічного використання – для дослідження системи управління хімічними підприємствами; методи системного підходу та системного аналізу – в процесі визначення місця екомаркетингу в діяльності промислових підприємств; економіко-статистичного аналізу – для дослідження тенденцій розвитку підприємств промисловості; контент-аналізу – для формування механізму державно-приватного партнерства; функціонально-структурного аналізу – для

виокремлення передумов та виявлення екоконфліктів; методи кількісного та якісного аналізу – для побудови механізму екологічного захисту в системі управління хімічними підприємствами з виробництва мінеральних добрив; економіко-математичного моделювання – для формування системи управління еколого-орієнтованим розвитком підприємства.

Через це, можна зазначити, що висновки, пропозиції та рекомендації, сформульовані в дисертаційній роботі, є достатньо обґрунтованими, логічними та достовірними.

Наукова новизна одержаних результатів дисертаційного дослідження та аналіз результатів, що виносяться на захист

В дисертації Чуприни Н.М. розв'язана наукова проблема інституційно-організаційних й прикладних аспектів еколого-орієнтованого розвитку хімічних підприємств.

Отримані автором наукові результати та рекомендації надають можливість зробити висновок, що дисертаційна робота містить важливі теоретичні, методологічні та практичні напрацювання, які надають можливість перейти промисловим підприємствам до еколого-орієнтованого розвитку.

До найважливіших та найбільш суттєвих здобутків даної роботи, які містять наукову новизну, належать такі результати, які одержані особисто авторкою:

- дослідження наслідків сучасних екологічних проблем дозволило дисертанту розвинути сутнісне наповнення поняття «еколого-орієнтований розвиток підприємства» (п. 1.1, с. 65-71). В системі що досліджується, розвиток розглядається як процес її еволюційної зміни, серед основних елементів якої виділено екологічну складову, яка забезпечується матеріальними і нематеріальними ресурсами підприємства з різною часткою участі, що змінюється у часі;

- здійснивши аналіз сучасних напрацювань концепції еколого-орієнтованого розвитку хімічних підприємств (п.1.2, с. 72-75), що базується на дослідженні їх впливу на середовище функціонування авторкою сформовано структуру еколого-орієнтованого управління, виходячи з рівня економічних інтересів та рівня запобіганням виникненню екологічних проблем. Це дозволило отримати як економічний, так і суттєвий соціальний ефект за рахунок впровадження новітнього устаткування та технологій з урахуванням потреб економічного розвитку та його екологічної складової;

- важливим науковим здобутком є удосконалення теоретико-методологічного базису дослідження трансформації системи управління еколого-орієнтованим підприємством (п.2.1, с. 112-118). При цьому відповідно до стадій розвитку зазначеної системи введено допоміжні процеси, що сприяють переходу з однієї стадії на іншу, а саме: налагодження зв'язків; виявлення оптимальної взаємодії елементів системи; встановлення оптимальних зв'язків в системі між її елементами; функціонування системи як ефективного механізму для досягнення поставленої мети; зміна системи під впливом зовнішнього середовища і внутрішніх можливостей; переорієнтація системи; кардинальне реформування системи у разі її неефективності. Доцільно погодитись з виокремленням екоелементу, який акумулює в собі інформацію стосовно екологічних проблем та можливостей системи. Таким чином, на підставі аналізу відповідності системи управління еколого-орієнтованим розвитком підприємства існуючим вимогам і викликам забезпечується можливість переходу з однієї стадії розвитку системи до іншої;

- позитивної оцінки заслуговують рекомендації авторки стосовно утворення системи взаємовідносин з урахуванням екологічного фактору на засадах систематизації передумов виникнення екологічних конфліктів (п. 2.2, с. 125-130), що дозволяє ранжувати різні види впливів на формування стратегії розвитку хімічних підприємств. Головними серед яких є: виокремлення управлінських меж екоконфліктів (технологічних,

економічних, соціальних); визначення особливостей їх прояву; виявлення впливів на економічні інструменти подолання екоконфліктів і встановлення точки екорівноваги, як особливої характеристики взаємодії учасників екоконфлікту. Розроблено карти виникнення та розвитку екоконфліктів, а також способи їх подолання. Аргументовано, що найбільш ефективним способом вирішення екологічних конфліктів є екологічне партнерство інтересів;

- в результаті проведеного дослідження сформовані концептуально-методологічні засади розробки сценаріїв вибору системи управління еколого-орієнтованого розвитку хімічних підприємств (п.3.1, с. 160-173), в основу якого покладено оцінку ефективності системи управління та її екологічної складової. Рівень розвитку системи і її екологічного елементу визначає подальші сценарії розвитку: сценарій А – статичний розвиток системи; сценарій Б – трансформація системи за динамічними змінами рушійних мотивів. Вибір сценаріїв розвитку дає можливість оцінки впливу факторів екологічного управління на функціонування управлінської системи хімічного підприємства в цілому та можливості переходу системи управління на іншу стадію розвитку;

- заслуговує на увагу запропонований здобувачем підхід до виявлення ступеня ризикованості хімічних підприємств (п.3.2, с. 204-219), при цьому підприємства хімічної та нафтохімічної промисловості входять до групи найбільш ризикових. Розроблено відповідні інструменти мінімізації екологічних ризиків: системне моделювання, розробка дорожньої карти, алгоритми і методики, а також наступні методи: економічні, організаційно-адміністративні, соціально-психологічні. Доведено, що забезпечивши співпрацю наукових установ і еколого-орієнтованих підприємств можливе вирішення проблем збереження навколишнього середовища;

- на основі комплексного дослідження автором удосконалено механізм формування сучасного еколого-орієнтованого управління хімічними підприємствами на прикладі сегменту виробництва мінеральних добрив за

виявленими особливостями їх функціонування (п. 4.3, с. 319-323) шляхом введення додаткових елементів. За допомогою матриці конкурентних переваг і монополістичного положення підприємств з виробництва мінеральних добрив (ПАТ «Концерн «Стирол», ПАТ «Азот», ПАТ «Рівнеазот» та ін.) визначено прийнятний для вирішення екологічних проблем товарний портфель, реалізація якого забезпечує програми підтримки зусиль щодо еколого-орієнтованого розвитку на різних управлінських рівнях;

– заслуговують на увагу запропоновані здобувачем рекомендації з удосконалення механізму еколого-орієнтованого управління на хімічних підприємствах (п. 5.1, с. 335-341). Рекомендації враховують: етапи (виділення цілей, технологія, вплив та результати), інструменти (державно-приватне партнерство, об'єднання підприємств (кластер), соціальна відповідальність), способи впливу (безвідсоткове кредитування, часткове фінансування, стовідсоткове фінансування, безпека праці, стабільну заробітну плату, страхування, спонсорство, благодійність, відповідальність перед споживачами, екологічна безпека) та методи управління. Доведено доцільність створення екологічного кластера в хімічній промисловості;

- позитивним моментом наукового дослідження є визначення критеріїв взаємодії стейкхолдерів еколого-орієнтованого розвитку хімічних підприємств, в основу яких покладено інтереси приватного бізнесу, держави та споживача (п.5.3, с. 355-363), при цьому виділено «стан рівноваги», що визначений, як ідеальний з економічної та соціальної точки зору варіант, коли інтереси стейкхолдерів мають однаковий ступінь задоволеності. Використано модель державно-приватного партнерства для знаходження компромісів та корегування спільних інтересів при виробництві екологічно безпечної продукції з урахуванням синергетичного ефекту від інвестування державних коштів в екологічні проекти;

- варто відзначити розроблену в роботі модель генерування синергетичного ефекту (п. 5.3, с. 370-382), в основі якої - воронка синергетичного ефекту від примноження інвестиційної віддачі екологічних

проектів. Запропонований інструмент застосовується при моделюванні ефективності державних інвестиції в часі. Доведено, що запропонований грошовий потік одночасно фінансує хімічні підприємства та вітчизняну науку, що підтверджує результативність синергетичного ефекту і забезпечує ефективність еколого-орієнтованого розвитку;

- позитивною є переконаність здобувача у необхідності посилення соціально-екологічної відповідальності (п. 5.4, с. 386-388), на підставі запропонованого об'єднання підприємств (кластеру) у вигляді піраміди встановлено субординацію кожного з учасників кластеру у виконанні завдань соціально-екологічної відповідальності. В основі піраміди закладаються мінімальні можливості підприємства, у верхівці – досягнення максимально можливого соціального ефекту від прийняття рішень стосовно кластеризації. З метою вирішення проблем екологічної безпеки запропоновані конкретні завдання для ПАТ «Дніпроазот», ПАТ «Концерн «Стирол», ВАТ «Одеський припортовий завод» та ін.;

– виходячи з проведеного дослідження сучасних екологічних проблем хімічної галузі вітчизняної промисловості (п.5.4, с. 397-403), встановлено необхідність проведення ранжування пріоритетності впровадження екологічних розробок для економії інвестиційних і часових ресурсів. За допомогою використання експертної оцінки методом Дельфі виділено ранжовані групи: водоочищення, утилізація відходів, очищення повітря; утилізація відходів промислових підприємств; альтернативні види енергії, оновлення порушених екосистем, переробка вторинної сировини; використання органічних добрив. Наведені рекомендації дозволяють вибрати пріоритети управлінських рішень щодо першочерговості інвестування, виходячи з важливості напрямів еколого-орієнтованого управління та збереження довкілля.

Заходи, запропоновані в дисертаційній роботі можуть бути застосовані на практиці та бути основою для проведення подальших досліджень з цієї проблематики.

Практична значущість положень, результатів та висновків наукового дослідження

Наведені теоретичні, методологічні та науково-практичні положення дисертаційної роботи є суттєвим внеском в подальший розвиток теорії і практики управління при переході до еколого-орієнтованого розвитку хімічних підприємств. Отримані дисертантом результати наукової роботи пройшли апробацію й впровадження в діяльності наукових установ, промислових підприємств та державних органів влади. На регіональному рівні:

- Дніпропетровською обласною радою при розробці Комплексної програми (стратегії) економічної безпеки та запобігання змінам клімату на 2016-2025 рр.;

- розробки щодо оптимізації механізму державно-приватного партнерства в Запорізькій області використано Запорізькою обласною державною адміністрацією (довідка №08-22/0357 від 20.11.2015 р.);

науковими установами:

- теоретичні результати дисертації використані Науково-дослідним інститутом інтелектуальної власності Національної академії правових наук України при розробці законодавчих пропозицій щодо формування інтелектуальної власності промислових підприємств (довідка №418 від 27.12.2016 р.);

- розроблене програмне забезпечення, що дозволило алгоритмізувати обчислювальні процедури вибору раціональних параметрів технології проведення нечіткого SWOT-аналізу і GAP-аналізу у процесах стратегічного планування при формуванні кластерів та налагодження їх інформаційних потоків апробоване Придніпровським науковим центром Національної академії наук (акт №17/76 від 05.09.2017 р.);

промисловими підприємствами:

- рекомендації щодо використання наукового, виробничого і кадрового потенціалу учасників Наукового парку для стимулювання їх інноваційної

діяльності, спрямованої на активізацію змін в хімічній галузі використано у ТОВ «Науковий парк «Хімічні технології» (довідка №1/136 від 03.07.2017 р.);

- рекомендації щодо формування системи еколого-орієнтованого управління в ТОВ «Інтерфлекс» (довідка № 04-54 від 20.10.2018 р.);

- щодо удосконалення екологічного партнерства інтересів з метою підвищення екобезпеки підприємства в Українсько-латвійському ТОВ «Екстра Пластик» (довідка № 12/2018 від 04.09.2018 р.);

- стосовно визначення потенційних екоспоживачів за інфраструктурою екомаркетингу в ТОВ «Друкарські форми» (довідка № 12/58 від 05.10.2018 р.);

в освітньому процесі:

- ДВНЗ «Український державний хіміко-технологічний університет» при викладанні дисциплін «Товарна інноваційна політика», «Маркетинг», «Промисловий маркетинг», «Маркетингові дослідження», «Планування діяльності підприємств», «Глобальна економіка» та для розробки їх навчально-методичного забезпечення (довідка №03-90 від 19.10.2018 р.).

Відповідність дисертації та автореферату встановленим вимогам

Теоретичні та практичні результати дисертаційного дослідження опубліковано в 46 наукових праць, з яких 5 монографій (у тому числі одноосібна монографія обсягом 16,09 др. арк.), 21 стаття (у тому числі 9 статей у наукових фахових виданнях України, 12 статей – у фахових виданнях України, що внесені до міжнародних наукометричних баз, та періодичних наукових виданнях інших держав), 20 праць апробаційного характеру. Загальний обсяг публікацій складає 30,47 др. арк., особисто автору належить 26,8 др. арк.

В опублікованих наукових працях розкривається сутність та зміст положень, задекларованих автором як таких, що містять елементи наукової новизни. В дисертації використані лише ті результати досліджень, які були отримані автором особисто. У публікаціях, виконаних у співавторстві,

особистий внесок дисертантки відображено повною мірою. Кількість, обсяг і якість опублікованих праць відповідають вимогам Міністерства освіти і науки України.

Дисертація складається з анотації, вступу, п'яти розділів, висновків, списку використаних джерел з 302 найменувань, розміщених на 33 сторінках і 19 додатків на 73 сторінках. Загальний обсяг роботи становить 517 сторінок. Дисертація ілюстрована 51 таблицею та 84 рисунками.

Зміст автореферату відповідає змісту дисертації та в повній мірі висвітлює отримані результати. Автореферат достатньою мірою висвітлює основні наукові і практичні положення дисертаційної роботи і не містить інформації, яку б не було розглянуто в роботі.

Положення кандидатської дисертації Чуприни Наталії Миколаївни, що захищалась за темою «Формування інвестиційного потенціалу промислових підприємств», не знайшли застосування в дисертації на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук.

Зауваження та дискусійні питання до дисертації

Окремі положення, висновки та рекомендації, що наведені в дисертаційній роботі залишаються недостатньо опрацьованими та завершеними, що є підставою для їх подальшого обговорення:

1. Дослідження проблем еколого-орієнтованого розвитку потребує системного дослідження умов внутрішнього та зовнішнього середовища підприємства. На наш погляд, доцільно було б більш глибоко розглянути вплив макро і мікро факторів на перехід до еколого-орієнтованого розвитку. Автору певною мірою бракує специфічної аргументації, яка мала б бути представлена в результаті системного аналізу факторів середовища, які впливають на еколого-орієнтований розвиток (п. 1.1, с. 65-70).

2. В роботі недостатньо глибоко представлено механізм переходу від однієї стадії трансформації системи до іншої в запропонованому теоретико-

методологічному базисі дослідження системи управління еколого-орієнтованим підприємством (п. 2.1, с. 112-118).

3. Дослідження концептуально-методологічних засади розробки сценаріїв вибору системи управління еколого-орієнтованого розвитку хімічних підприємств (п. 3.1, с. 170-173), що ґрунтуються на оцінці ефективності системи та її екологічної складової, а також можливості переходу на іншу стадію розвитку з іншим сценарієм. Однак, необхідне додаткове авторське пояснення, яким чином показники роботи підприємства впливають на вибір того чи іншого сценаріїв розвитку?

4. При оцінюванні ступеня ризикованості хімічних підприємств (п. 3.2, с. 204-219) автором запропоновано об'єднаний розподіл галузей виробництва за групами екологічних ризиків та фокусування управлінських зусиль. Однак, з нашої точки зору, доцільно було б більш чітко подати взаємозв'язок впливу інструментів управління на різні групи ризикованості.

5. В дисертаційному дослідженні, на наш погляд, недостатньо обґрунтовано механізми формування сучасного еколого-орієнтованого управління (п. 5.1, с. 335-341). З наукової точки зору викликає питання, яке наповнення і функціональний зміст мають способи впливу при формуванні еколого-орієнтованого управління?

6. В рамках дослідження запропонована інтегрована стратегія еколого-орієнтованого розвитку хімічного підприємства (п. 5.2, с. 345-350), цілями якої є підвищення ефективності управління за рахунок залучення потенціалу кластеру вітчизняних хімічних підприємств з виробництва мінеральних добрив, але, доцільно було б навести авторське бачення сценаріїв розвитку запропонованого кластеру.

7. У підрозділі 5.3 автором запропоновані критерії взаємодії стейкхолдерів еколого-орієнтованого розвитку хімічних підприємств в рамках державно-приватного партнерства (п. 5.3, с. 355-363), до яких додано «стан рівноваги». В зв'язку з цим потребує пояснення, скільки часу взаємодія

стейкхолдерів може знаходитись в «стані рівноваги» і якими інструментами цей стан можливо утримувати?

8. Розроблені автором моделі генерування синергетичного ефекту (п. 5.3, с. 370-382), мають воронку синергетичного ефекту від примноження інвестиційної віддачі державних ресурсів для вітчизняних підприємств промисловості з ідеальним, негативним й нульовим синергетичним ефектом. Рекомендації мали б закінчений вигляд, якщо б мали формалізований характер, у вигляді регламентуючого документа для полегшення використання в практичній діяльності підприємств промисловості.

Висловлені зауваження потребують відповідних коментарів дисертанта, але не зменшують високого науково-теоретичного та прикладного рівня проведеного дослідження, загальної позитивної оцінки результатів роботи.

Загальний висновок і рекомендації

Дисертація робота Чуприни Наталії Миколаївни на тему: «Еколого-орієнтований розвиток хімічних підприємств: методологія та практика» є завершеною науковою роботою високого наукового рівня, виконана українською мовою, оформлена у відповідності до норм і правил МОН України є завершеною, у межах поставлених завдань, науково-дослідною роботою, спрямованою на вирішення актуальних проблем, пов'язаних із розробленням теоретико-методологічних засад, науково-методичних положень та практичних рекомендацій щодо еколого-орієнтованого розвитку хімічних підприємств. Тема і зміст дисертації відповідають паспорту спеціальності 08.00.04 – економіка та управління підприємствами (за видами економічної діяльності) і профілю спеціалізованої вченої ради Д 08.120.01 Вищого навчального закладу «Університет ім. Альфреда Нобеля». Автореферат за структурою і технічним оформленням повністю відповідає визначеним МОН України вимогам. Зміст автореферату відповідає змісту

дисертаційної роботи, у повній мірі відображає науково-методичні положення, не містить інформації, не наведеної у роботі.

Глибина дослідження, отримані наукові результати, рівень подання матеріалу, перелік публікацій віддзеркалюють наявність теоретичних, методологічних та методичних наукових розробок, які є предметом захисту докторської дисертації. Дослідження виконано на високому науково-теоретичному рівні, має практичну значущість. Отримані результати є обґрунтованими і впровадженими в практичну діяльність. Основні положення, що винесені здобувачем на захист оприлюднені, автореферат відображає зміст дисертації та відповідає їй.

Враховуючи зазначене вважаю, що за змістом і оформленням, науковою і практичною значущістю дисертаційна робота на тему: «Еколого-орієнтований розвиток хімічних підприємств: методологія та практика» в повній мірі відповідає вимогам пп. 9, 10, 12, 13, 14 «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 24.07.2013 р. № 567 (у поточній редакції), що висуваються до докторських дисертацій, а її автор Чуприна Наталія Миколаївна заслуговує на присудження наукового ступеня доктора економічних наук за спеціальністю 08.00.04 – економіка та управління підприємствами (за видами економічної діяльності).

Офіційний опонент:

завідувач кафедри маркетингу

Національного авіаційного університету

доктор економічних наук, професор

С.Ф. Смерічевський

Смерічевською С.Ф.
асвідчую
Вчений секретар
Національного авіаційного університету